

НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Харківська А.А.*

XXI сторіччя – час значних змін, нової культури, запровадження нових технологій, що висувають вимоги на рівні оновленої свідомості, розуміння нових можливостей до особистості. Нові умови розвитку суспільства, в першу чергу, торкаються найважливішого суспільного інституту – системи освіти, яка не тільки регулює актуальні соціальні відносини, але й створює майбутні. Ця особливість дозволяє очікувати від неї певного передбачення спрямованості суспільного розвитку і зобов'язує бути інститутом майбутнього.

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності, бо мобільність сучасного світу породжує соціальну мобільність людини. Технологічні перевороти у виробництві, що слідують один за одним, ставлять людину в ситуацію необхідності перевчатися. Для запобігання неекономічного використання процесу перепідготовки система освіти має готувати людину до можливих професійних і соціальних перетворень. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнень та навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя.

В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрямки розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

Нині суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти в сучасному інформаційному світі, тому вона вже стала одним із найважливіших чинників політики.

Таким чином, управління системою освіти має відображати проблему мінливості світу, старіння знань, стереотипів мислення і дії, звичних форм і методів, прийомів трудової діяльності, способів її організації. Очевидно, що з часом ці тенденції будуть збільшуватися і масштаби змін предметного і суспільного оточення людини будуть зростати[1].

Недоліком програмних документів, які торкалися розвитку вищої освіти, була повна невідповідність ідей та цілей, що проголошувалися, пріоритетним діям щодо їх реалізації: стратегічні напрямки модернізації не були забезпечені відповідною інституційною структурою для розробки науково обґрунтованих рішень і об'єктивної державно-суспільної експертизи результатів. Формування програми перетворень у значній мірі було монополізовано спеціалістами у сфері економіки освіти, ключові уявлення яких базуються на концепції споживацького ринку освітніх послуг[1]. У результаті програма модернізації у відношенні вищої школи в основному передбачала організаційно-економічні заходи: зміну організаційно-правової форми вищих навчальних закладів як суб'єктів, які господарюють, конкурсний розподіл держзамовлення на підготовку спеціалістів і відповідно ресурсів, багатоканальне фінансування за участю регіонів і споживачів освітніх послуг, адресну соціальну підтримку студентів через субсидії, а для обдарованої молоді ще й іменні стипендії. Оскільки ці заходи уже знаходяться у стадії апробації, аналіз результатів експериментів, об'єктивна оцінка і врахування наслідків їх широкого розповсюдження, безумовно, повинні враховуватися при розробці стратегії перетворень як у системі в цілому, так і в конкретних ВНЗ.

Велику роль у прискоренні модернізації вищої школи зіграло й приєднання України до Болонської декларації, яке торкнулося багатьох сторін функціонування системи освіти. Настала потреба відповідним чином оптимізувати структуру вищої професійної освіти, наново осмислити місце і роль різноманітних структурних підрозділів ВНЗ в організації навчального процесу,

відновити методичне та інформаційне забезпечення. Характер такого процесу має визначатися цілями, що ясно формулюються, і які можуть бути досягнуті системою освіти та сприяти її розвитку, розширенню виходу на світовий освітній ринок конкурентоспроможних вітчизняних освітніх програм.

Таким чином, мета статті – проаналізувати нову парадигму, тобто систему уявлень, основних концептуальних настанов тощо, притаманну певному етапу розвитку науки[2], які ВНЗ вирішують по-різному у своїй практиці, що не може не відобразитися на їх роботі по реалізації реформи, а саме: особливості формування навчальних планів. Втім, саме самостійний пошук вищим навчальним закладом свого місця в Європейському освітньому просторі є одним із постулатів Болонських документів.

Перехід на Болонські принципи, як відомо, передбачає запровадження у ВНЗ кредитно-модульної технології організації навчального процесу, яка повинна спиратися на гнучку структуру освітніх стандартів так званого компетентнісного типу – стандартів, які формуються на основі проектування результатів навчання. Але в Україні запровадження нового покоління державних освітніх стандартів ще тільки починається, а ВНЗ приступили до перебудови своєї освітньої системи, намагаючись при цьому не вступати в протиріччя з акредитаційними вимогами. Крім того, існують ще і традиції ВНЗ, його розуміння власної специфіки у сучасному культурному та освітньому просторах.

Відомо, що відповідно до наказів МОН №48 від 23.01.2004 «Про проведення педагогічного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу», №812 від 20.10.2004 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу», №998 від 31.12.2004 «Про концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір» передбачається всезагальний перехід у 2010 році на кредитно-модульну систему. Але Болонський процес не зупиняється на 2010 році, він повинен продовжуватися і далі, бо запровадження системи загальноєвропейського освітнього простору дозволить Україні стати рівноправним її членом. Болонський процес ми повинні розглядати

як просунення наших досягнень і стандартів до Європи і не тільки до Європи. Як результат повинна скластися більш гнучка і більш адаптована до сьогодення сучасна освіта.

Україна, тримаючи курс до світового освітянського простору, модернізує свою систему вищої освіти таким чином, щоб забезпечити умови для такого переходу. Як зазначається в Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, затверджених наказом МОН №998 від 31.12.2004 р.: « ...Метою розвитку педагогічної освіти є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці»[3].

Кредитно-модульна технологія, впровадження якої є однією з вимог Болонського процесу, орієнтує зміст навчання і організацію навчального процесу на кінцеву мету і діяльність тих, хто навчає. Вона повинна забезпечувати вирішення наступних питань: орієнтацію навчального процесу на кінцеві діяльнісні цілі навчання (на задану діяльність), виключення дублювання на різних рівнях, технологічність процесу навчання і його узгодженість з контролем результатів навчання, введення рейтингового контролю.

Перш за все, це вдосконалення нормативно-правової бази вищої освіти, зокрема навчального плану вищого навчального закладу. Плани нового покоління мають сприяти мобільності студентів у процесі набуття освіти. У той же час існуюча система стандартів вищої освіти, яка має сприяти мобільності студентів, насправді створює суттєві складності при розробці диверсифікованих навчальних планів нового покоління, в основу яких має бути покладена кредитно-модульна технологія організації навчального процесу[4]. Цей факт було визнано у Рішенні колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003р. протокол №5/5-4, де

у Переліку необхідних умов для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації було визнано можливість часткового відходу від галузевих стандартів вищої освіти. При створенні навчальних планів нового покоління треба відійти від діючих галузевих стандартів вищої освіти у частині, що не відноситься до фундаментальної підготовки, а більшу увагу приділити варіативності змісту і структури підготовки з тим, щоб оперативно врахувати зміну пріоритетів на ринку праці[5]. При переході на нові навчальні плани мають бути змінені форми та обсяг підготовки з іноземних мов, безумовно, в напрямку збільшення годин, причому це повинно стосуватися майбутніх фахівців як у технічних, так і у гуманітарних ВНЗ. Вже стало аксіомою те, що цей перехід не повинен бути зведеним до формального перерахунку діючих навчальних планів у відповідності з уявленнями про кредитно-модульну систему. Один із її принципів – гнучкість та партнерство – вимагає такої побудови системи освіти, щоб зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента.

Метою ВНЗ має бути не тільки формальний перехід на дворівневу модель підготовки фахівців, але і зміна точки зору суспільства на те, що бакалавр – це неповноцінна вища освіта в порівнянні зі спеціалістом і магістром, навпаки необхідністю ВНЗ має стати переконання суспільства в повноцінності освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр як одного зі ступенів вищої освіти, адаптованого до ринку праці і потреб самих людей. Що ж роблять ВНЗ, визначаючи свій шлях у фарватері реформи? Роздивимося коротко на прикладі Харківського гуманітарно-педагогічного інституту (ХГПІ).

Структура навчального плану підготовки бакалавра згідно Наказу МОН №58 від 27.01.2007 року «Про порядок введення в дію переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» у ХГПІ складається із таких напрямків: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка, фізичне виховання, музичне мистецтво, філософія, філологія, інформатика. Відповідно до

педагогічних умов запровадження КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (КМСОНП) передбачається розподіл дисциплін за циклами: гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничонаукової підготовки, професійної та практичної підготовки. Крім цього, у навчальному плані підготовки бакалавра відзначаються такі види практики: навчально-педагогічна, навчальна практика, навчальна практика по підготовці до роботи з дітьми в оздоровчому таборі влітку, спостереження за заняттями у загальноосвітніх навчальних закладах, літня педагогічна практика в оздоровчому таборі, виробнича практика.

Дисципліни I циклу «Гуманітарної та соціально-економічної підготовки» є базовими загальноосвітніми для всіх, хто навчається за даним напрямом. Цей цикл забезпечується приблизно 20 відсотків кредитів від їх загальної кількості, передбаченої для вивчення протягом навчального року. Нагадаємо, що згідно Болонської угоди, на один навчальний рік рекомендується надавати 60 кредитів.

Дисципліни II циклу «Природничонаукової підготовки» є обов'язковими фундаментальними дисциплінами для кожного напрямку. Для них передбачається приблизно 30-40 відсотків від загальної кількості кредитів, передбачених на один навчальний рік.

Дисципліни III, IV циклів – це дисципліни, які стосуються конкретно спеціалізації студентів.

Хочеться звернути увагу на те, що до всіх циклів входять вибіркові дисципліни, які поділяються на дисципліни за вибором ВНЗ та за вибором студента. Якщо всі вибіркові дисципліни прийняти за 100 відсотків, то ці дисципліни розподіляються у співвідношенні 40/60, 50/50 відповідно.

Як бачимо, принципи побудови навчального плану не є ортодоксальними, вони передбачають можливість перегрупування стандартних циклів з урахуванням специфіки формування блоків дисциплін і модулів.

Поряд із базовими навчальними планами в інституті існують й індивідуальні навчальні плани, які можуть відрізняються один від одного, і визначати окрему освітню траєкторію для кожного студента. Навчальний план студента є

індивідуальним робочим документом, який він складає разом із куратором на початку кожного навчального року[6]. План містить інформацію про перелік, обсяг навантаження студента (усі види навчальної діяльності) і послідовність вивчення навчальних дисциплін (курсів). Індивідуальний навчальний план є додатком до “Інформаційного пакету спеціальності”, який студент отримує після зарахування на навчання. Студент повинен обов’язково включати до свого індивідуального плану базові загальноосвітні дисципліни (I цикл), обов’язкові фундаментальні дисципліни (II цикл), а дисципліни III та IV циклів – за бажанням, проте за один навчальний рік майбутній педагог повинен набрати 60 кредитів. Дисципліни циклів в свою чергу поділяються на нормативні та вибіркові змістові модулі (модуль – частина дисципліни або дисципліна в цілому. Він складає цілісне уявлення про конкретну предметну область та дозволяє напрацювати певні компетенції, котрі студент повинен продемонструвати по завершенні засвоєння даного модуля). Нормативні змістові модулі необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. Вибіркові – забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати якісну підготовку за спеціалізацією певної спеціальності, сприяють підвищенню самостійності студентів, рівня їх самоорганізації, академічній мобільності, що для нашої педагогічної освіти є достатньо новим поняттям як за змістом, так і за можливостями організації. Але лише через обмін студентами різних ВНЗ можна досягти найбільш ефективного осягнення предмету, сформувати поле науково-педагогічного пошуку, яке буде сприяти поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних залікових кредитів визначає обов’язкову складову індивідуального навчального плану студента[7]:

1. Залікові кредити нормативних навчальних дисциплін гуманітарного, соціально-економічного циклу та природничо-наукового циклу при підготовці

студентів на споріднених напрямках повинні бути уніфікованими в установленому порядку.

2. Індивідуальний навчальний план студент формує особисто під керівництвом куратора в КМСОНП.

3. При формуванні індивідуального навчального плану студента на наступний навчальний рік враховується фактичне виконання індивідуальних навчальних планів поточного і попередніх навчальних років.

Формування індивідуального плану студента за певним напрямом передбачає можливість індивідуального вибору залікових кредитів (дисциплін) з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до структурно-логічної схеми підготовки фахівців. При цьому кількість обов'язкових та вибіркового залікових кредитів повинна становити 60 залікових кредитів на рік.

Кредитно-модульна система дає змогу здійснювати перехід студента в межах споріднених напрямів підготовки (певної галузі знань). Як зазначає Орест Лозинський в «Концептуальних засадах кредитно-модульної системи організації навчального процесу та особливостях формування навчальної програми підготовки фахівця»: «...спорідненість напрямів підготовки визначається ідентичністю вимог при вступі до вищого навчального закладу та такою спільністю переліку змістових модулів, що належать до основів індивідуальних освітньо-професійних програм цих напрямів підготовки, за якої різниця між обсягами необхідних змістових модулів може бути засвоєна студентом у межах граничного терміну підготовки». Спорідненість спеціальностей визначається спільним напрямом базової вищої освіти та такою спільністю переліку змістових модулів, що належать до основів індивідуальних освітньо-професійних програм цих спеціальностей, за якої різниця між обсягами необхідних змістових модулів може бути засвоєна студентом у межах граничного терміну підготовки[8]. Спорідненість напрямів підготовки визначається спільністю переліку залікових кредитів, які відносяться до нормативної складової індивідуального навчального плану студента цих напрямів підготовки. Зарахування залікових кредитів (дисциплін), включених в індивідуальний план, здійснюється за результатами

певного виду контролю якості освіти студента протягом навчального року.

Система оцінювання якості освіти студента (зарахування залікових кредитів) має бути стандартизованою та формалізованою.

Контроль за індивідуальним навчальним планом студента, надання кваліфікованих консультацій щодо формування індивідуального навчального плану студента, його реалізації протягом усього періоду навчання покладається на куратора. Куратором може бути науково-педагогічний працівник випускової кафедри, який ґрунтовно ознайомлений з вимогами відповідних галузевих стандартів вищої освіти. Куратор назначається наказом ректора вищого навчального закладу за поданням декана відповідного факультету. У рамках виконання своїх функцій куратор підпорядкований заступнику декана факультету, який відповідає за формування індивідуального навчального плану студента.

На куратора покладається виконання таких основних завдань[9]:

- ознайомлення студентів із нормативно-методичними матеріалами (інформаційним пакетом тощо), які регламентують організацію навчального процесу за кредитно-модульною системою;

- надання рекомендацій студентам щодо формування індивідуального навчального плану з урахуванням засвоєних змістовних модулів (навчальних дисциплін) за час перебування в інших навчальних закладах України або за кордоном;

- погодження індивідуального навчального плану студента та подання його на затвердження деканові факультету;

- контроль за реалізацією індивідуального навчального плану студента на підставі відомостей про зараховані залікові кредити з подальшим поданням пропозицій щодо продовження навчання студента або щодо його відрахування.

Навчання за індивідуальним планом в умовах кредитно-модульної системи забезпечує самореалізацію студента як особистості, дозволяє визначати додаткові навчальні цілі, сприяє підвищенню рівня продуктивності самостійної роботи та професійного зростання його як майбутнього фахівця[4].

Крім цього, існують також і робочі плани, які використовуються для формування щорічного графіку навчального процесу та розрахунку трудоемкості навчальної роботи викладачів. В усіх формах планів ми намагаємося витримувати структурно-логічну послідовність.

За ступінню обов'язковості та послідовності засвоєння змісту освіти базовий план повинен включати три групи дисциплін:

- (а) – група дисциплін, які вивчаються обов'язково і чітко послідовно у часі;
- (б) – група дисциплін, які вивчаються обов'язково, але можливо не послідовно;
- (в) – група дисциплін, які студент вивчає на свій вибір.

У кожному з перерахованих груп можуть входити дисципліни будь-якого циклу, передбаченого в базових навчальних планах спеціальностей бакалавра, спеціаліста й магістра. Співвідношення трудоемкості між групами дисциплін (а), (б) і (в) встановлюється вченою радою факультету під контролем навчальної частини інституту на основі діючих нормативних документів. Група дисциплін (а) є основною для визначення курсу (року навчання) студента, його навчального потоку та навчальної групи.

Таким чином, структура навчального процесу, який реалізується в ХГПІ, з самого початку не пов'язана змістовно з перерозподілом дисциплін, вивчення яких передбачено вимогами до обов'язкового мінімуму змісту основної освітньої програми, та залишає місце для варіативного поєднання дисциплін різних циклів у навчальному плані. Наприклад, у якості одного з можливих варіантів структури освітньої програми бакалаврату в рамках системи кредитних одиниць пропонується наступна модель.

Для отримання ступені бакалавра необхідно отримати 240 кредитів, із яких приблизно 40-50 кредитів відводиться на дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки.

На засвоєння циклу природничонаукової підготовки ми пропонуємо відводити 70-90 кредитів.

На засвоєння циклу професійної та практичної підготовки відводиться також 70-90 кредитів, включаючи навчальні практики та виробничу практику для підготовки випускної (дипломної роботи). Ще раз хочу нагадати, що в усіх циклах є вибіркові дисципліни.

Інші види навчального навантаження. Курсові роботи (проекти) входять до загальної трудоемкості дисципліни та оцінюються додатково. Навчально-педагогічна практика оцінюється у 6-12 кредитів. Її зміст складається з позакласної виховної роботи та пробних уроків. Літня педагогічна практика в оздоровчих таборах проходить у позанавчальний час. Здача державного міждисциплінарного екзамену оцінюється в 3 кредити. Підготовка і захист випускної роботи дорівнює 12-15 кредитам.

Цікавими також є специфічні розробки ХГП. Наприклад, при формуванні базових навчальних планів передбачається максимальна уніфікація планів суміжних напрямків. Також заслуговує уваги вимога, що практикується в ХГП, згідно якої в індивідуальному плані студента повинно бути не менше 60 залікових одиниць на рік, хоча студент має право обирати і менше кредитів, збільшуючи при цьому свій термін навчання. Обмеження тут тільки одне: щоб студент обов'язково засвоїв свої 100 відсотків кредитів по дисциплінам, які є обов'язковими для вивчення – дисципліни груп (а), (б). В цілому, як показує досвід, студенти стали більш зацікавлено ставитися до свого рівня знань. На наш погляд, кредит спонукає студента добровільно вибирати ті чи інші навчальні дисципліни в структурно-логічній послідовності, визначає оптимально повне навчальне навантаження, що виділяється на вивчення обраного предмета і зобов'язує студента продемонструвати стан засвоєння дисципліни під час контролю (екзамену). Абсолютно інертними залишилися ті, які не можуть і не бажають вчитися. Проте слід відзначити, що таких із кожним роком стає все менше, і вони опиняються в доволі складному становищі.

Методисти Харківського гуманітарно-педагогічного інституту навіть передбачили таку психологічну особливість студентів, як недостатню ініціативність у виборі дисциплін. Це – проблема перехідного етапу, так як

формування індивідуальної освітньої траєкторії не є традиційною для України, але переважна більшість студентів, з якими спілкувались методисти, відзначили, що кредитно-модульна технологія навчання стимулює до досягнення високих результатів, вмотивовує вчитися протягом семестру, сприяє поглибленню, систематизації знань при засвоєнні навчального матеріалу. Якщо все ж таки студент відчуває складнощі у виборі дисциплін, то за основу його навчального плану приймається типовий навчальний план даного курсу.

Таким чином, можна говорити про позитивні зрушення у впровадженні моделі організації навчального процесу за кредитно-модульною технологією, а зокрема у формуванні навчальних планів, в Харківському гуманітарно-педагогічному інституті.

Використана література:

1. Тези доповіді Міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2006 року/ газета «Освіта України» №60 від 14.08.2006.
2. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. Сучасний словник іншомовних слів.- Київ: вид-во «Довіра», 2006р.- 516с.
3. Наказ МОН України №998 від 31.12.2004 р. «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір».
4. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л., СОКОЛ Є.І. Нове покоління навчальних планів в умовах входження України до Болонського процесу: Науково-методичні матеріали.-Харків: НТУ «ХП», 2006.-65-87с.
5. Вища освіта №6, 2003р.-11с.
6. Гончаров С.М., Мошинський В.С. Вища освіта України і Болонський процес. – Рівне: НУВГП, 2004р.-142-145с.
7. Мороз І.В. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: довідник для студентів – К.: КОО «Освіта України», 2005р.-12-15с.
8. Вища школа №1, 2004р.-67с.
9. Положення про організацію навчального процесу підготовки фахівців за кредитно-модульною системою: відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, Харківський гуманітарно-педагогічний інститут, 2007.

АНОТАЦІЯ:

У статті аналізується нова парадигма, яку треба вирішувати вищим навчальним закладам для реалізації реформи освіти згідно з Болонською концепцією, а саме: особливості формування навчальних планів. Один із

принципів кредитно-модульної системи– гнучкість та партнерство – вимагає такої побудови системи освіти, щоб зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента.

Ключові слова: дисципліна циклу, змістовний модуль, парадигма сучасної освіти, кредитно-модульна технологія навчання, навчальні плани, індивідуальні навчальні плани.

АННОТАЦИЯ:

В статье анализируется новая парадигма, которую нужно решать высшим учебным заведениям для реализации реформы образования в соответствии с Болонской концепцией, а именно: особенности формирования учебных планов. Один из принципов кредитно-модульной системы - гибкость и партнерство - требует от высшей школы, чтобы смысл учебы и пути достижения профессиональной подготовки отвечали индивидуальным запросам и возможностям студента.

Ключевые слова: дисциплина цикла, смысловой модуль, парадигма современного образования, кредитно-модульная технология образования, учебные планы, индивидуальные учебные планы.